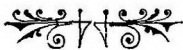

այն ազգին՝ որում ամիրաժեշտ է զարգանալն և յառաջադիմելն:

Հայ լրագրութեամբ արդի միլիթական խորհուրդ վիճակով, տեսնելով, պիտի չվարամիժք լսելու, թէ իմ Խորհրդեանք որ այս օր մա շուարած ու տարտամ քայլելով կ'ըմբանայ, ու կը թաւայի ժամանակին ամփնել ամուլոյն վրայ, վախճալու է թէ հասնի այն օրն, յորում մեր լրագրութիւնը զոյգ ըմբ զրականութեան, զտնուի, թափուր համեմարեղ զրկեմբը, թափուր ազդու հրապարակագիր մարմիններէ, թափուր ուղիղ և ողջամիտ առաջնորդը իմբազիր ամօնաւորութիւններէ և այսօր այսպիսի լրագրական աղբարտութեամբ նշաններն կ'ընդ լինին չտեսնելու: Ինչու վարդեանքն մէջ թափառի մեր միտքը, մոյմ իսկ մեղկամ կը ցուցնէ ազգիս լրագրութեան գէւի և ամկումն դիմել: — Պատմաւոր — եթէ պատմաւոր մենք լռենք, այլ ազգին վաղեմի պատմութեամբ թերթերէմ, ամսայթար արծազանգ կու տայ մականի հայ մեն աստեղարարելն թէ: « Ոչ սիրեն Հայքս իմաստ կամ գիտութիւն, այլ ժոյրք են և ճանճարացող »: — Այս դարաւոր մականաթիւրը ազգը իւր գրասիրութեանքը պէտք է բաւնայ, մոռցնել տայ: Իւր գրականական ամսարեթրութեամբ պատմաւոր չլռեն մեն հրապարակագիր զրկեմբու, ձգող և հրապարակող համեմարներու պակասութիւնը, այլ իւր ցաւաթի ամգրասիրութիւնը: Ժողովուրդը իւր արդի տկար զրկեմբը կը գօրացնէ, և կ'ուռնայ իրեն մարքն ազգու առաջնորդներ, մշակներ՝ մղող դէպ ի գիտութիւն, դէպ ի զարգացում, և մոյմ իսկ լրագրական դաշտէն հեռացող հայ զօրեղ գրիւնկըն մորէն հրապարակող կը համեն, եթէ, եթէ ինքը չամայ խրախուսեմ, օգնելու և յարգելու իւր հին և մոր գրեթէ առաջնորդներն:

Հ. Ս. ԵՐԵՄ.

ԱՐԱՋԱՄ ՄԱՄԻԿ. ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԱՌ ՎԱՋԱԳԱՆ ԳՐԱԾ ԹՈՒՂԹՆ

ԵՒ ԱՆՈՐ ՆՇԱՆԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

ՍՈՐԱՅԱՑ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԵՒ Ս. ԻՌԵՆԱՅԻՍ ԳԱՏՈՒԹԵԱՆ ՆԿԱՏԱՄԵՐ

(Եար. տես յէջ 124)

ԱՅՍ Թուականէս սկեսալ կը պատմէ Մ. Կաղանկատուացի, յաջորդ դուխներում, բարեպաշտ թաղաւորն եկեղեցական և քաղաքական բարենորոգութիւններն¹, և բարձրատիեան եկեղեցականաց հետ ունեցած վերաբերութիւններն, որք կը հասնին մինչև ցամա 489: Այս միջոցին կը զնն Աբրահամ Մամիկոնեից եպիսկոպոսին՝ առ նա զբաժ թուղթը, նշեցեցոյ մասին, զոր ի վեր անդր յիշեցնք, Մատթէոս Դարաճուղ զիտնական երիցուն ուղղեալ հարցուպատասխանիք՝ Գրիգորի տնօրինականաց նկատմամբ, և Ս. Գր. Լուսաւորչի, Հոփրիմայ և Գալիանեայ նշախաղաց պատմութիւնը. որոց համար կ'ըսէ, թէ Հայոց կաթողիկոսն Յովհաննէս² յղած էր առ Վա-

1. Սոյն քարեկարգութեանց մին է և յամին 488-489 Շուգանդիւրց կաթողիկոսն Նախագահութեամբ յԱղուէն զանաւորած ժողովն, որուն պաշտօնական կանոններն ևս մէջ կը բերէ Մ. Կաղանկատուացի, Ա. Կաթողիկոսն: Հ. Թ. Տաշեանի Յուշակնին մէջ, յէջ 1032 « Կատեղ առ Վաղարշապատ արքայ » յիշուած են, իբրեւ այն, թէ Աբրահամու կողմէն գրուած ըլլան առ նա, սակայն զգա Մամիկոնեից եպիսկոպոսին հետ զարծելու և Աբրահամու կանոնական գրութիւնն բարձրակարգի հանգամանք ունեն, որուն մէջ ընդգրկած ևս տուածն ևս ժամեթ է մեզ:

2. Անաւորակայս պատեղ յիշուած Յովհաննէս կաթողիկոսն է Մամիկոնեի: Եւ յիշուի, առաջուց այս բանին ունից մենք մի ուրիշ վաւերական և ժամանակեղ յիշատակարան միւր մատենագրանի իՅ ճառքնորի մէջ, սպիեմք է՝ Գիւտ մշխարաց Թաղեոսի և Սամուելի և Խորայեի և Սամելիտոյ կուսիմ, և այլն, որուն հեղինակն է Կիրակոս օմն ճշմարտ և աշակերտ Դաւթի միաշնակեցի: Սա՛ իբրեւ ականատես յետ պատմեղ յիշեալ արքայ նշախաղաց զիւր, ի մեն կուրին վրայ կատարուած բռնութիւնը, և բոլոր Հասարակեթ մէջ առաքածուած խաբարը, կը զնն ի վերջ իդոս դրութեան: « Եւ եղև (այս) յառաւոր Լուգեղարց, աստուածատէր և ճշմարտաց Տեսնն Գոհմմու Հայոց կաթողիկոսի, և քաջամուտ և նախանձախնդիր աստուածային պատուէրանաց զահմանայ Մամիկոնեից

չափան՝ յիշեալ Մատթէոս երէցոս ձեռնդով Այս առաքել ընտիր շարարութիւնէն և լեզուէն իսկ կը տեսնուի, թէ ՚հին յիշատակարաններէ Շաւաքեանքն են մտերմամեծութիւնքս ։ ուստի երէք մըլէջ ժամանակադարակն կարգաւ եւս դասաւորած է զանոնք Աշուանից պատմիչը, պիտի կարենանք ըստ ինքեան եղբակոցնէն, Ա տրբէ ինչ զիւրու մէջ բերուած պատմանէն, թէ Աբրահամ 489ին արդէն եպիսկոպոս էր, և իբրեւ գիտական եպիսկոպոսի յարաբերութիւն ունեցած է անոր հետ Վաչագան, իւր կրօնական ինչ ինչ տարակոյնները լուսաւորելու համար ։ Բայց ըստ իրեն՝ չէ կարելի իբրեւ պատմական ընդգիծել զէթ այս կէտը ։ այսինքն թէ Աբրահամ յամին 489 Մամիկոնէից եպիսկոպոս եղած լինի ։ Եւ տառելի մեր այս կարճ ծոցը ունիքք այնպիսի որդւ և հաստատուն և հաւաններ, որոնք Աշուանից պատմութիւնը չաւաղողն աւելի չեղիակուծութիւն ունին ։ Արդ՝ նախ և յառա՞ մէ յամին 491, այն է Բարբեհի օրով ի Վաղարշապատ Նեոտորականաց զէմ զամարուած ժողովին, ոչ յամին 527 զաւանս Բ կաթողիկոսի ժամանակ ի Իսկնիզու մարւած ժողովին և ոչ այլ այն ժողովէն վերջ զրուած Ներսիսի պաշտօնազօրոյ՝ մէջ, յիշուած է երեքը Աբրահամ ի շարս եպիսկոպոսաց, այլ Ներսիսպոսն կը յիշուի միշտ, իբրեւ ժամանակակից եպիսկոպոս Տարսնայ կամ Մամիկոնէից ։ Այս քաջառական փաստէն զսա՞ կան նոյնպէս այնպիսի զրական փաստեր, որ ալ ամէն տարակոյս կը փարատեն և իբրեւ տունջեան լուսով կը զօծեն մեզ Աբրահամ Մամիկոնեանի

եպիսկոպոսութեան ճիշդ սահմանը. այսինքն են՝ Գովհաննէս Բ կաթողիկոսի՝ առ Աբաս Աշուանից կաթողիկոս և առ Մարթնէ Սիւնեաց եպիսկոպոսն և իշխանն Միխր-Արապար զըրուած երկու պաշտօնական թղթերն ։ որոնք հաւանորէն միեւնոյն ժամանակ և միեւնոյն պարագայի մէջ գրուած են. այսինքն է՝ նեստորականաց և մզկէնից աղանդին զէմ, որք կը ճարակէին քնդարձակաբար Աշուանից և Հայոց արեւելեան ճեռաւ որ սահմանորէն վերայ ։ Այս երկու պաշտօնազօրոյ մէջ իսկ ի շարս նորագործաց և անմիջապէս զինք կաթողիկոսին կը կարգանք՝ « Աբրահամ Տարսնայ և Մամիկոնէից եպիսկոպոս » արձանագրութիւնը ։ Թղթոցս ՚հին և վաւերական լինելն՝ առանց տարակուսի մի — թէպէտեւ տգէտ զգրվա մի յետոյ փառչկեղծին ժողովի և Լեւոնի մասին յաւելուած մ'ալ ներմուծած կ'երեւի հետ ։ Մ. Կաղանկատուացոյն իսկ ծանօթ է թղթոցս առանձինը զոր մէջ բերած է հաստատութեամբ իւր պատմագրութեան Բ հտ. Է զվտայն մէջ, որով և մեր փաստը կրկին կը զօրացնէ ։ Գծադարար Թղթոցս գրուածքն տարբերելու նշանակուած չէ, որ կարծել կու տայ, թէ հայկ. Թուականի հաստատութիւնէն յառաջ գրուած լինին. այսինքն է՝ 533-330 տարիներում ։ Թուականացս առաջինն առնելով, — համաձայն Հ. Միք. Մամեանի 3, — մերձեցողապէս իբր տարեթիւ Գովհաննէս Բ կաթողիկոս ընտրութեան, եւ հաւանական կը կարծեմ, որ զօքս զգրուած ըլլան նորա կաթողիկոսութեան առաջին տարիներուն մէջ ։ Առստի այս և նախընթաց փաստ

Տեսան՝ Հայոց մարզպանի և պարագպետի, որք եկին Սախարախումը քաղաւթիւնքն, և այլն ։ Հ. Միք. Մամեանի (պատմ. Ա. հտ. էջ 585), անուամբ վաւանայ՝ Ամատուռի իշխաններէն մին Նուկիցնիւ ուղած է. վանի գի Ստ. Առողիկն իսկ (Բ. զլ. Բ.) յիշատակաբանի համաձայն և որդակի վաւան Մամիկոնեան կը գրէ ։ Իսկ օրովեանս Մ. Կաղանկատուից եւս այս ժամանակամիջոցն է, որ իր պատմի Գրիգորիոսի նշխարաց փառք, ուրեմ Գովհաննէս Ա. այն է Մանուկեանիւ Մ. Կաղանկատուացոյ թով յիշուած, և ոչ թէ Գովհաննէս Բ. կաթողիկոսն, որ անէն քստ վերջ է ։

Ասով վերստին կը հաստատուի Մանուկեանց վրայ զրած թմնադատութեան մէջ յայտնած մեր կարծիքը, թէ ետ անիկ 485 յալորդած է Գրիգոս, անոր ըտնի ըստ մարտականէ վերջ Կ. Վ. (անս Արարատ 1898, Թիւ Ժ) տեսլ Նաւիկումով մեր եղբակցութեան միջոցը, այլ ընդ այլոյ փողովութիւնը ըրած է Լեւոն Ա Կաղանկատու կայսրութեան արաթիւնոյն նկատմամբ, զոր իբր թէ մեկն չդիտարկով 477ին զրած ըլլաւք ։ Այսպիսի մե վերջով Սերբոսին (Բ. Կալ.) ընծայել է և որ այլ կայսեր առաջին տարին Պերդի զմեծեղութեան 25 տարուին էտ համաձայն է, զոր և զանք իսկութեան մէջ թեքած ենք. սակայն մեր եղբակցութեան ըրած ենք այս վերջին տարեթիւն 530-ին, որ յաւելեցեմով Պերդի Կաղանկատութեան տարուին, այն է 487-489ի վերայ, ինչպէս ունի Նեպոքէն, Կելլու 484 տարեթիւն ։ 1. Տես թղթոց զիրք՝ Բազեքին կրկին թղթերը, « Ի Պարս ուղղաբանու » խորագրի ներքև, որոց առաջինը

վերջերս լոյս տեսաւ Արարատ ամսագրի, 1898ի Ժ Թուայն մէջ՝ Առաքի ենք որ Կ. Վ. վերջապէս ճամուկեցաւ այդք, որ Բազեքն կաթողիկոսը Քաղիկոնի ժողովոյն զէմ ըրած չէ Վաղարշապատու ազգային ժողովն, և ոչ այլ զայն զառապարտած և ուղղակին ինքն իսկ լուկեանի և անուղղակի կրկնով պիտի չլստաւ պարտել ըստ ինքեան, ինչ արդարաբարութեամբ ըմբռնելու նաեւ այս պատմական ճշմարտութիւն, որ Քաղիկոնի 600 ժողովական Հարթ, այսպէս և Լեւոն ու երբեք քաղած են, ևանդին Նեստորականաց, ի Քրիստոս ճարտաբար երկու անձն և երկուս զէմ, ինչպէս Հայաստանաց եկեղեցին այլ մի ըմտիմով՝ միացալ յիրկով ըստ ժամանակի Եւտեքանաբար մի միայն աստուածայինը չէ ճանկար ։

Տես նոյն Գրքում նաեւ Ներսէս Բ կաթողիկոսի՝ Պատմապիսին թղթոյն Ատրիսի ի Ներսիսի Հայոց կաթողիկոսն և ի Միքայիլովի Մամիկոնից եպիսկոպոսը, և միւսս. Ուլտս միաբանութեան Հայոց Մախարիսի ի ծնոմ Ներսիսի Հայոց կաթողիկոսին Միքայիլովի Մամիկոնից եպիսկոպոսի, և այլն, խորագրուած թղթերը ։

2. Իբր կը զանոնք Անտոնեան ինչ զրազրէն ընդօրինակուած մեր վաւան թղթոց գրքին մէջ ։

3. Պատմ. Հայոց հտ. Բ. Աղեւաւի կաթողիկոսաց, էջ 55-59 ։ Իսկ յամին 1880 ի Վենետիկ հրատարակուած ժամանակագրութեան մէջ, էջ 172, Գովհաննէս Բ. կաթողիկոսութիւնը նշանակուած է 537-574, որ չափազանց կ'երեւի իմ ։

տերու վրայ հաստատուած՝ կարող ենք այժմ եղբայրացել, որ այս ժամանակամիջոցի և Յովհաննէս Բ կաթողիկոսէն ձեռնադրուած է Աբրահամ՝ Մամիկանիքի եպիսկոպոս, իբրեւ անկախական յանրոյ ներշնչակց կամ ըստ յիշատակարանաց Մերչապէոյ, Հետեւաբար, նա չէր կրնար յամին 485-489 չ կամ ըստ Միթթ. Այրիկանեցւոյ 500ին վաշտապետին իբրեւ եպիսկոպոս թուղթ դրած լինել. ուստի կամ այն է թէ նա իբրեւ անկախական եղջ կամ վարդապետ իշխակցած է յամին 489 վաշտապետի հետ, և կամ վաշտապետ ինքնին՝ 535-535 տակաւին կենդանի ըլլալու էր։

Գալով Փիլոքսենոսի¹ (Philoxenos), որ ծառայէ է Յունաց և Ասորաց Գաւեհայաս Մառազեցի հին յորջըրմամբ, ըստ վկայութեան Արմէն Բէթ-Արշամացւոյ, ինչպէս նաեւ Յաւորիկեան անանուս կենսագրի մի, էր ազգաւ պարսիկ — ասորի, և ծնած էր (հաւանական Երուսաղէմի կիսում) Սալգանայի Գարն նա. հանգի Տանայ աւանին մէջ, Լուս ըրեզնիզական պատճառաց զանց բաժնի՝ իբր թէ նա չեթնանո ծնողաց զաւակ էր, և Չեննի կայսերութեան 47րդ տարին, այն է՝ յամին 494, միտանելով, բարեամենայ եղած և ընտարծ եւ կեղեցական վիճակ, ոսկայն այս բանս յոյժ տարակուսական կը համարուի և անհիշաւ Այս առայլ է որ Փիլոքսենոս էր իւր ժամանակի այն նշանաւոր գրչիպոսէն մին, որոնք զրով և զորժանէսութեամբ հանդիսացան իբրեւ ուխտեալ թշնամի նետադակաւորութեան և պաշտպան յարկանակ վարդապետութեան, ըստ մտաց Կիրիլի, և ամենամեծ աղբեցութիւն ունեցան արեւելքի վրայ, ի բովանդակ ընթացք Չեննի և Անատոս կայսերաց։

Յամի Տեառն 485, Չեննի կայսեր հրամանով երբ Պետրոս Թափշէն եպիսկոպոս ձեռնադրուած՝ յաջորդեց Հերպոլոնայ Կիւրոս եպիսկոպոսին, միջոցութեան առաջադէն արդէն բացուած էր Փիլոքսենոսի առկէն Անհայտ թշնամի կանգնեցաւ նա, — զեւ չգիտցան թէ ինչ պատճառաւ, — Անտիոքայ արքայկեաց եպիսկոպոսին Փաշարմանոսի՝ Նախ յամին 499 և 506 Անատոս կայսեր ձեռնադրութեամբ կրկին ժողովակներ բրաւ ի Կ. Պոլիս, և յամին 512 զուարեւելով իւր կատարի կուսակցիներն ի Արդն՝

աթուրնկէց ըրաւ բռնի զՓաշարմանոս, Յամին 515 միտաւնած իւր զաւանուութեան անմարտանելի նշանաւթականաց զըզուր Սեւերոսի հետ, զարձեալ յաշտեցաւ Ասորիքի և Պաղեստինոս եպիսկոպոսներու ժողովակ մ'ալ զուարեւել ի Տիրուս, և զատապարտել Քաղկեդոնի ժողովրդ, և կրօնաթէր Արեւելքը՝ արեւմտի և արեւելեղութեան շարչա մի զարձայց։ Յուստինիանոս Ա, յաշտեցն Անատոսայ, տեսնելով Փիլոքսենոսի և կուսակցաց ձեռքով յարուցած մեծ յաղմուշներ և անկէ յառաջ եկած արեւելեղութիւնքը, յամին 518 աքսորեց զնա ի Փիլիպպոսպոլիս Թրակիոյ, ուր ապա յամին 522 մեռաւ՝ կ'աւանդուի։

Եւագր, Թեոդոր, Թեոփանէս, Նիկեիտոր և այլք՝ իբրեւ Մանիքեցի, Նեստորական, Կրեւնութեան և Եւաքալական արատաւանած են զՓիլոքսենոս ասկայն Աստեմանի և ուրիշ նոր ժամանակի զիտակականներ արդէն անոր զրաժնամանկներէ լաւ ապացուցած են, որ նա զաղմից կը զատապարտէ այդ և նման հերետիկոսներ, և ուղղափառութիւն կը վարդապետէ։ Հետեւաբար, ընդհանուր կարծիք է, թէ Փիլոքսենոս՝ պարզապէս իւր ախոյեանք Փաշարմանոս պարտելու խորամանկ քաղաքագիտութեամբ միայն միտացած լինի երբեմն այդ աղանդաւորաց հետ, և ոչ թէ զաւանակցութեամբ կամ ներքին համոզումով։

Այլ կ'ազգ Փիլոքսենոսի կամ Քսենոյաս Մառազի եպիսկոպոսի վրայ աւելի ընդարձակ տեղեկութիւններ ունենայ, ինչ կարգաւ Աստեմանայ Մատնեպոլսարան արեւելեան Հայոց հմաական գրուածք և Բարսեմիոս (Պատմ. տիեղ. ժողովոյ) և Վաղեմիոս։ Իսկ ես իմ խօսքս ամփոփելով հոս, պիտի եղբայրացնեմ, թէ յամին 522 (ըստ զմանց 520ին) արդէն վախճանուած Փիլոքսենոս Մառազեցի՝ բացարձակապէս չէր կարող յամին 612-624 ազորը Հայոց Կոմիտաս կաթողիկոսին հետ թղթակցել, ինչ թէ սորա խնդրանք զրեղ եփեռտի ժողովի պատմութիւնը, ինչպէս ուզած է ազդեալարար հաւատարմացնել մեղ Կարտիկ Յովհաննէս ձեռքով և Կիրակոս Թորոզապետի կաթողիկոսին օրով Մշոյ Աւագելոյց վանքի ճառարներէ զաղափուրուած թղթի նորահայտ պատճենէն։ Այս՝ հաւատարմականագրական բանաբազանալք մ'է,

1. Անուանական չէ որ Վաշտապետ մինչև այդ ժամանակ արարած ըլլայ, վասն զի 485 իբր թուր կապեց նա, զիս պատուին էր, և զուցէ աւելի կրնար լսան վկանս Մամիկանեան որ Յճին միտած կը կարծուի։
2. Այսինքն է՝ յուն. Φίλος-ξένος, որ է Հիլոքսոս։ Ըստ ոմանց իբր թէ միտութեան ժամանակ գրուած ըլլայ անոր այս անունս. բայց չաւաթեքի եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան ժամանակ և Պետրոս Կիւրոսիցէն գրուած կը լամարուի այն, և չաւաթար է յուն. Երսիկէ կազմուած ասորական անունս ՅՅՈՎՅԱՍ, զոր ի զործ մեծ Նիկեիտոր (չէրք ժԱ. զր. ԻԷ)։
3. Իր հին օրինակին մէջ չկար անշուշտ, կամ մեր ժամանակագրանքի յՊ. Հանրապետ օսնիքածին համաձայն ըլլալու էր։ Յերաւել, այս բանին շօշափելի ապացոյցը

զու ապ մեղ մեր մատենագրանքի իՃ Հաղանտիք, որ ընդօրինակուած է Կարդիս անժնական, բայց զուարթիքի հին ճառարներ մի, ուր Փիլոքսենոսի թղթի պատճենին յատաշարանի տաղլին առողով ի միասին՝ Աբրահամեան տաղաբանութիւն է, պայտաւ։ «Երանելոյն Աբրահամեան՝ ստորագրութիւն իրաց եղիլոց եպիսկոպոսին Տարսնայ որ ապ Վաշտապետ արքայ Աղաւթոյ՝ վասն ուսուց ժողովոյն ինքնութիւն և լուծման՝ Նիստորի։ Արդ այս ինչ է զոր անտեղծեալ եմ պատմել, Նիստորիս ոմ եղեալ»։ Փիլոքսենոսի յատաշարան և միջրարանն ալ զուարեւել իր պակսին հոս, որովք, անաշու խօսելով, կատարեղ կու տան նոյն խաղ զիտամբ եղած փոփոխութեան մի վրայ։

որուն ձեռքով և ինչ նպատակաւ այլ յերեւելուած համարինք: Այդպիսի մի թուղթն եթէ մինչեւ անգամ ապացուցուի որ Փիլըքսենոսին է, կամ յամին 499-506 և կամ 512-815ին գրուած ըլլալու է մի ուրիշ կամ թողիկոսի, այն է՝ կամ առ Բարգէն կամ առ Սահակ Բ, և կամ չաւ եւս առ Ներսէս Առտարակեցի:

Մեր եղբայրացութեան ի նպատակ ունինք զեռ ուրիշ կողմաններ: Նախ որ կոմիտաս կաթողիկոս կարտառութիւն չունէր՝ Փիլըքսենոս տեղեկութիւն խնդրել Նիքիտոսի ժողովի մասին, և այն իսկ էլ դարձած, երբ ուրիշ խնդիրներ կը յուզուէին: Բ. Փիլըքսենի բնծայուած թղթին մէջ՝ Գաղղիկոսի ժողովին և Ձ դարձած այնքան վիճաբանութեան նիւթ դարձած մի կամ երկու բնութեան խնդիրներու մասին խօսք մ'անցած չկայ, մինչդեռ անոր՝ այնչափ անհաշիւ դրած ուրիշ թղթերն ծայրէ ծայր աննշմով լի են: Յատկապէս ինչ կեղծ Փիլըքսենոսի խօսքերն ուղղուած են այնպիսի մէկուն, որ եկեղեցական պատմութենէ անտեղեկալի էր: Ուրեմն այնպիսի հակառակամարտ պարագայներէ կարելի է հետեցնել, թէ կամ այս թուղթն՝ Փիլըքսենոսի հարազատ գործ չէ, և կամ անոր մի ուրիշ գործութեան 2 մասն, որ հեղինակի մաս հռահեն ետքը հաւանորէն Թարգմանուցուած է հայ բարբառ:

Փիլըքսենոսի բազմաթիւ գրածներն, որք կը պահուին ցարդ Վասիլականեան և ուրիշ գրատանց մէջ ասորի բնագրաւ, ծանօթացան մեզ Աստեմանի եղբայր և վերջերս այլ Բուզընի 3 ձեռքով: Այս գրութեանց մէջ կը պակսի սակայն խնդրոյ նիւթ եղող թուղթը. ո՞չ ապաքէն այս իսկ գործի փաստ մ'է երկարայելու անոր հարազատութեան, նա մանաւանդ առ կոմիտաս կաթողիկոս գրուելուն վրայ:

Արդ, այս գրական փաստերու ինք երկուս տեք եղած ներքին մանրամասնութիւնքն իսկ քաջ է նկատի առած, ինչ աւելի պատմական կը թուի թղթոյս Աբրահամ Մամիկոնեանէն՝ առ Վաչագան գրուած լինելու հարազատութիւնը. քան թէ Փիլըքսենոսի ձեռքով առ բացականէն դարական խորացիւ կոմիտաս կաթողիկոսն Հայոց: Թէեզոտ կայսեր գովասանու-

թիւնն իսկ, որ առաջնայն քով միայն կը գտնուի, կը հաստատմացնէ ըստ ինքեան թղթագրին յարաբերութիւնը՝ ժամանակակից մի ուրիշ թաղաւորի հետ, որոյ ճարտպաշտութիւնը նուազ չէր քան զԹեոդոսին՝ իր Աղուանից մէջ ներմուծած կրօնական բարեփոխութիւններով և անկէ հետեւողական խռովութիւնը ընկելու հոգածութեամբ: Այն, այսպիսի ձեռնարկութեանց մէջ Վաչագանը խրախուսելու և նետադրականութեան մուտք յԱղուանս արգելել տալու դիտմամբ դրած է առ նա Աբրահամ, Սոկրատէն առնելով և հիւսելով իր թղթին մէջ Թեոդոսի պատմութիւնը: Ուրիշ կերպով չի մեկնուիր այս վերջին երեւոյթն, դիտելով որ Աբրահամն քով ոչ միայն համեմատաբար դերծ մնացած է այդ բնդարձակ հատուածն այժմեան մեզ ճանօթ Սոկրատի օրինակներու մէջ տեղեւորուած աղաւաղութիւններէն, որոնցմէ շատերը զըջադրաց ձեռքով ուղղուած են յայնչափ դարձեալ, այլ նոյն իսկ այնպիսի նշանաւոր տարբերութիւններ ցոյց կու տայ մեզ, որոնք յայտնի ապացոյց են նորա հետեւեալն:

Յովհաննէս Տառաշեցի կամ Վանական վարդապետն, որ ԺԳ դարու մեծ գիտեցաւ, իւր բազմահմուտ հեղինակութեանց ուրիշ պատմական փաստ մ'եւս կ'ընծայէ մեզ բարեբաղդաբար, իր անտիպ գրուածներէն միոյնն մէջ, Աբրահամու գրաւոր յարաբերութեանց մասին: Հեղինակը մեծեղց յարաւիտան նկատմամբ յաբուցած այս հարցմանն, թէ «Յորում հասակի յառնեն մեռալա՞ք», անմիջապէս կը պատասխանէ. «Աբրահամ Մամիկոնիէց եպիսկոպոսն ասէ, թէ Յորում հասակի մեռեալ էն»: Անտարակայն այս տեղի մեծապէս պիտի նպաստէր մեր խնդրի պարզելու, եթէ յիշած ըլլար Վանական վարդապետն՝ նոյնպէս Աբրահամու իրեն ծանօթ գրութեան տիտղոսը Սակայն առով իսկ մենք կրնանք զտշակել, թէ հոս յիշուածն էր Աբրահամու առ Վաչագան դրած այն բնդարձակ գրութեան, ուսկից՝ ինչպէս տեսնանք՝ Մ. Կաղանկատուացան այլ մի ուրիշ հատուած արտագրած է՝ խորագրով 5 ի միասին իւր պատմութեան ԻԵ զլիւռով: Ենթահայարար եմք Վանական վարդապետին, որ այդ կայծիւ

1. Յիւրաք, Թղթոց գրքի մէջ պահուած է մեզ այս կաթողիկոսին՝ առ Մարտիրոսին կամրակի և անոր ինկանկալ եղբայրացութեան ուղղութիւն մէջ թուղթն, որուն մէջ քաջ է այն ժամանակ յուզուած խնդիրներէն՝ Նիքիտոսի ժողովի մասին առ, ինչպէս և Կիւրդի և Նիւտարի վրայ, բաւական ընդարձակ և հեջ տեղեկութիւններ ունի արդէն, և այլոց իսկ կը հաղորդէ ուրեմն ահաք չկար Փիլըքսենոսին զինելու:

2. Այս բարիս կարելի է իրիկ կողման առնուլ և՛ հետեւում տարին, որ յետ միջեղոյ կնիծ Փիլըքսենոսի նետադրի մտրուրթիւնը, կը յաւելոյ պատգաւ. «Բաղուած և այլ նայնութիւնս խօսեցան, զորս յորժամ գաղապնդակացմ զգամի ի մէջ րիցցով՝ պատմանցոյ գրովանգակմ. բայց այժմ է հեղեկալն զեմս. ցուք»: Այս տեղիս կը մէկնեն մեզ Փոտրի առ Հայս

գրած թղթին մէջ Փիլըքսենոսի զորո մասին շեշտած վկայութիւնը:

3. Տես Philoxenus Bischof of Mabbogh. Discourses A. D. 485-519, ed. W. Budge vol. I. the Syr. Text. London 1894, P. XI and 625.

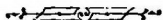
4. Որ կը գտնուի ի թուրքի Հայ. ՉԻՂ = 1507 գրուած մեր Թիւ 1244 գրագրին մէջ այն խորագրով, նորիմ զանկանի հարցմովս գանձագանք և պատասխանիք բարոյանարար:

5. Անով տեղի զէջ բազաւոր կը համար Աղուանից պատմիչը, կը խորագրի կտորեւ մասն, այն է՝ առ Վաչագան Աղուանից արքայ թուղթն, բառերն անատարմութեանք արտագրած է, որով իր լրանայ մեր Կանոնադրոց մէջ եղածի թիւրին, և կը փորձուի անոր մասին եղած ո՞ր և է տարակոյս:

արծարծեց մեր հետաքրքրութիւնը՝ թղթատե-
լու վանաց ազգագրերը: Այնպէս թիւ 83 բուրգեր
զբնագրին մէջ, ի շարք կանոնական բանից
հնագոյն Հարց, չորս էջ գրուած մի՛ այսպէս
մակագրուած. ի կանոնաց Արքայաճառն Մա-
միկնեհիցն: Ի վերջիւյս շահագրգիռ գրուածին
կը գտնուէ իրօք Անանական վարդապետին մատ-
նանքը բրտած տեղին եւս՝ ընդարձակ ցուցակու-
թեամբ հանդերձ: Չամուռնեան Պատուելոյ
հրատարակածն եւ շունէի ի ձեռին, որպէս զի
իմանամ թէ ի՞նչ աշերս ունի սորա հետ. ա-
կոյն այս խորագրի առաջին բառէն «ի կան-
նաց» Դատելով՝ կարող եմ ըսել, թէ այս
գրուածն իսկ ամբողջ չէ, այլ ընդարձակագու-
նի մի մասն: Յամենայն դէպս, ասով վերջնա-
կանապէս կ'ապացուցուի, թէ Արքայաճառ Մա-
միկնեհից եղբիւրսդոսին՝ Ալազգանի համար
գրուած աւելի ընդարձակ ծառայ ունեցող
գրուածներ կային ոտուզուի Ե դարու մի որոշմէ
հատուածներ միայն մեզ հասած են այսօր, և
թէ ասոնցմէ մին է հաւանորէն նաեւ Եփեսոս-
ի ժողովի պատմութիւնը՝ Թեոփոսի գովառա-
նութեամբ հանդերձ:

Հ. Բ. ՍԵՐԱԿՍԵԱՆ

Շաքայաբեյի

ԳԱՂՂԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԺՈՒԹԻՒՆ

ՈՐԱՆՍՈՒՆ ԳՈՐԷ

Հ Ս Վ Ո Ւ Մ Ը

(LA VEILLÉE)

Ա

Այս օրէն որ մըշամածը միկնեցաւ կըռուիլու,
Աւանց արտասուքի և զըսհիկ աղբիւրութեամ,
իրենէ տը կըռմֆիէք, ազմիւ, ամբիծ օրիորդ
հագուտ վամամամ մէջ ունեցած ըզգիստմերմ,
Ամիսի թիկնոցակին հետ սիւորակ պարեգօտմ,
նի կուրծքին վըրայ փոքրիկ արծթէ խալը կախեց:
Համեց իր գոհարմերմ, իրմ զաշմակը փակեց,
նի, միայն պահելով մատին վըրայ այն ամստինմ,
Միակ յեշատակ գարմամային իրկիւսամ՝

նոր Բոժիք դերակոմսին հետ իրին կեամքը կա-
(պեց,
պոյր՝ եղածմերմ, իւու՝ ըստահին լըստահին,
Ըսպտեց հայրենի տամ մէջ ըստոյիկ և սըզգոյմ:
Բոժիքին երբոր ակամջմ հասաւ մարկին պարտու-
(թիւմ,
համզէսի մէջ վըրդոլուած զըւարթ մէկու մը մըմամ՝
հառաւց, բայց գործեց արի և ժիր մարդու պէս՝
Իրենեայ հրաժեշտ տալով՝ կըտրեց ամոր ճակատէն
ձըմքուշ մագիւրու փուծմ՝ մ'ու զայն զըրաւ ամփոփեց
ոսկիէ միտալիոնի մը մէջ գոր կըրէր շապկին տակ-
ցիտոյ ո՛չ իմէ չարգիլեց զիմք, ոչ իմէ զիմք չուշացուց,
Գըմաց զըրուեցաւ իրեն զինուոր սոսկակամ:

Յայտնի՝ է ամենու մայ մարտին հը:

Ամվըրդով

Նի բացակայ սիրելիւր՝ միայն տա կարի քիւ իտեւիով,
Իրենէ. ամէն օր, հըր թը Դարբըր կ'իջմէր՝
Դաճուցին Յամբէմ՝ շալիւ, մարակնեցում պայու-
(սակթ,

Դըստած պատուհամին առ՛ն զամի կը դէտէր.
Նի հըր կը հեռամար առամց մամակ մը թողլու,
Դոր մառաշ մը կը խեղդէր, և բոլորմ այն էր ամա:
Գերակոմը կը գըրէր, ու միմիւ կէսն օգոստոսի,
Տակալի իրենէի սիրտը շատ չէր տազմապած:
Ղերջապէս պաշարուեցաւ Մեց բամակին հետ մէկ-
(տեղ.

Նի միայն իմամալով մի դասալիք զինուորէ
Թէ մա չէր առաջին կըռիւնեցում մէջ մեռած,
Իրենէ՝ միշտ զըսպելով իր ապըստամբ արցունք-
(մերմ,

Ջաջութիւն ունեցաւ առանց յուրի ապրելու:
Աւելի բարեպաշտ քան իմէ որ էր առաջուց,
Իր կեամքը կ'ամցըմէր հիկեցեցիմ. և ըստէպ
Կ'իրթար այցելութեամ գելիմ աղքատ ըմտամեաց,
Կը խօսէր երկարօրէմ, տալով ամ'նց աւելի,
Որո՛նց որ զակըմեր պատերազմի մէջ էին:
Սոսկալի ժամամակն էր փարիզի պաշարմամ,
Բոլոր Գաղղիան ճարակելով գերը քաղցկեղ՝
Մօտեցեր էր ասպատակմ իրենէի ամրոցինմ.
Աւարի կու տային զըսցի երկիրն իւրամեր:
Ի գո՛ր տեղւոյն հեղեմ, ի գուր քըթիւկմ աւելոր
Խօսէին ամէն իրկու՝ ըմտամեկամ յարկին տակ՝
Գեռատի օրիորդին առջեւ մարում վըրայ լոկ.
Նա իրին սրբաին մէջ մախազագու մ'ալ չուներ:
— Էր Բոժիք ի Մեց իրմ գորազըմդով միասինմ,
Իր վերջին մամակին՝ մա դեռ չուներ ոչ մի վէրք-
Կ'ապրէր մա, պէտք էր ապրել, ասոր վըրայ վըս-
(տա՛ն էր:

— Նի. ամենիզ հաւատարիմ սիրոյ յուսով զօրացած,
Վարդարամը մատմերուն մէջ, կը սպասէր շարու-
(մալ:

Բ

Առաւօտ մ'արթընցաւ յամկարծ ըմգոստ իր քունէն:
Հոն վարը, պարտիզին ծայրը, մերթեւ թաւաւորմ,